

Razvoj demokratskih vrijednosti kod djece predškolske dobi

Ivanko, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:967230>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Josipa Ivanko

RAZVOJ DEMOKRATSKIH VRIJEDNOSTI KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Završni rad

Zagreb, rujan, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Josipa Ivanko

RAZVOJ DEMOKRATSKIH VRIJEDNOSTI KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Završni rad

Mentorica: doc.dr.sc. Monika Pažur

Zagreb, rujan, 2023.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO ..	2
2.1. Što je odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo?.....	3
2.2. Koji su ciljevi i ciljne skupine odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo.....	8
2.3. Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo u svijetu.....	9
2.4. Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo u Hrvatskoj.....	12
3. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRACIJU U SUSTAVU RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA.....	14
3.1. Povezanost obrazovanja za ljudska prava i sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.....	14
3.1.1. Indikatori kvalitete.....	15
3.2. Razvoj demokratske vrtičke kulture	17
3.3. Akteri relevantni za razvoj demokracije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju....	19
3.4. Metode koje se koriste u odgoju za ljudska prava	20
4. MODEL ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO U DJEČJEM VRTIĆU	22
4.1. Ciljevi odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u dječjem vrtiću	22
4.2. Temeljne vrijednosti.....	23
4.3. Načela rada	29
5. ZAKLJUČAK.....	31
6. LITERATURA	32

SAŽETAK

Odgoj i obrazovanje za demokraciju i ljudska prava temelj su demokratskog građanstva. Prikazan je način provođenja obrazovanja za demokraciju u Hrvatskoj i svijetu. Te glavni ciljevi i ciljane skupine. Iznosi se važnost odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u formiranju budućeg društva.

Kompetentni odgojitelji već od najranije dobi kod djece razvijaju znanja, vještine i temeljne demokratske vrijednosti. U skupini imaju priliku organizirati aktivnosti kojima to mogu potaknuti. U svom radu biraju različite metode kojima postižu isplanirane ciljeve. Djecu se uči i njihovim pravima, odgojitelj je osoba s kojom dijete mora osjećati sigurnost kako bi izrekao eventualno kršenje istih. Važna je i suradnja s roditeljima, jer je važno da se i kod kuće potiču iste vrijednosti i radi na njihovom razvoju.

Ključne riječi: demokracija, demokratski odgoj, temeljne vrijednosti, ljudska prava, aktivno građanstvo

SUMMARY

Education for democracy and human rights is the foundation of democratic citizenship. The method of conducting education for democracy in Croatia and the world is presented. And the main goals and target groups. The importance of education for human rights and democratic citizenship in the formation of future society is highlighted.

Competent educators develop knowledge, skills and fundamental democratic values in children from an early age. In the group, they have the opportunity to organize activities that can encourage this. In their work, they choose different methods to achieve the planned goals. Children are also taught their rights, the educator is the person with whom the child must feel safe in order to denounce any possible violation of them. Cooperation with parents is also important, because it is important to encourage the same values at home and work on their development.

Key words: democracy, democratic education, basic values, human rights, active citizenship

1. UVOD

Razvoj demokratskih vrijednosti igra ključnu ulogu u oblikovanju društva. Već u ranoj dobi djeca počinju shvaćati koncept pravednosti, jednakosti i poštovanja, oni su temelj za demokratsko društvo koje cijeni sudjelovanje, inkluzivnost i društvenu pravdu. Ulogu razvoja i razumijevanja demokratskih vrijednosti kod djece preuzimaju roditelji, odgojitelji, učitelji i šira zajednica. Cilj ovog završnog rada je istražiti proces kojim djeca usvajaju vrijednosti i različite čimbenike koji utječu na njihov razvoj. Proučavajući literaturu o razvoju djeteta i demokratskom obrazovanju nastoji se iznijeti strategije koje mogu učinkovito promicati njegovanje demokratskih vrijednosti u predškolskom okruženju. Vrtić je faza u djetetovom životu kada je izloženo društvenim interakcijama, normama i novim iskustvima, tada djeca počinju stvarati vlastita mišljenja, razvijaju osjećaj za pravdu i uče se snalaziti u društvenim odnosima. U tom razdoblju počinje se raditi na razvijanju demokratskih vrijednosti oblikujući dječje razumijevanje pravednosti, empatije i suradnje.

Poticanjem osjećaja sudjelovanja, poštivanja različitosti i zajedničkom donošenju odluka predškolsko obrazovanje može imati ključnu ulogu u pripremi djece da postanu aktivni građani. Kroz pregled stručne literature ovaj rad nastoji pružiti bolje razumijevanje razvoja demokratskih vrijednosti kod djece predškolske dobi. Istražujući ulogu demokratskog obrazovanja i razvoja vrijednosti, nastoje se pružiti praktične preporuke odgojiteljima i drugim akterima relevantnima za razvoj demokracije u predškolskoj dobi. U nadi da će to osnažiti odgojitelje i roditelje u stvaranju inkluzivnog i solidarnog okruženja koji postavljaju temelj za demokratsko društvo izgrađeno na pravdi, jednakosti i aktivnom građanstvu. Oni imaju priliku potaknuti djecu na iznošenje vlastitog mišljenja i uključivanje u donošenje odluka.

2. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO

„Demokracija je ideal društvenih odnosa koje obilježuju: sloboda, jednakost, vladavina prava, poštivanje različitosti i aktivno sudjelovanje.“ (Maleš i Stričević, 2005, str. 10) Demokraciju mogu stvarati i održavati građani koji imaju potrebno znanje, sustav vrijednosti i vještine potrebne za život u demokratskom društvu u kojem se poštuje zakon i štite ljudska prava. Primarni cilj demokratskog društva je odgojiti građane koji žele aktivno sudjelovati i biti u stanju činiti odgovorne izbore. Kako bi pojedinac mogao aktivno sudjelovati u životu zajednice mora imati razvijenu svijest o osobnoj odgovornosti, imati razvijeno kritičko mišljenje i moralnu autonomiju (Maleš i Stričević, 2005). Demokracija zahtjeva građane čije se odluke temelje na određenom znanju i moralnim standardima. Pretpostavlja se da je pojedinac sposoban argumentirati svoje stavove te da prihvaća tuđe stavove i argumente, pritom poštujući slobodu drugog. „U procesu odgoja važno je poticati razvoj pojedinca koji će sebe vidjeti kao aktivnog sudionika procesa promjena, a ne kao pasivnu žrtvu promjena koje se oko njega zbivaju.“ (Maleš i Stričević, 2005, str. 13) Stavlja se naglasak na promicanje i njegovanje volje za djelovanjem te razvijanje osjećaja za vrijednosti.

„Demokratski odgoj teži razvoju kvaliteta koje pojedincu pomažu da živi u zajednici s drugima, da preuzme odgovornost za sebe i svoje ponašanje te da preuzme odgovornost kao širi član zajednice.“ (Maleš i Stričević, 2005, str. 14) Odgoj za demokraciju usmjeren je na sustav vrijednosti i načela koja su temelj demokratskih odnosa te na razvoj prosocijalnih vještina (Maleš i Stričević, 2005).

Autor Alain Mougnotte (1994, str. 94) smatra kako demokracija zahtjeva prosvjećene ljude koji su kompetentni i sposobni procjenjivati situacije i ispitivati postojeće probleme, ljude koji osjećaju želju za sudjelovanjem i moralnim djelovanjem. Temelji se na odabirima i donošenju odluka koje moraju biti jasne i prosvijećene. „Odgajanje za demokraciju zapravo je odgajanje za odabiranje i odlučivanje.“ (1994, str.94) Isti autor objašnjava i kako demokracija osim znanja i savjesti zahtijeva i „... sposobnost anticipiranja, sklonost prosuđivanju, razmišljanju i primjeni hipotetičko-deduktivnog postupka. Jer, čak i ako je njegov doseg ograničen, jedino je odgoj sposoban, istodobno, istančati osjećaj za vrijednost, utrti puteve njezina istraživanja i priskrbiti intelektualni instrumentarij koji dozvoljava njezino uočavanje i izdavanje. Samo odgoj poučava slobodi i njezinoj primjeni, uči kako je razlikovati od

razuzdanosti i od anarhije, osposobljava za raspravu i za argumentaciju, pomaže iznalaženju načina povezivanja jedne s drugom“ (1994, str. 97).

Sammons i sur. (1995) pišu o 11 čimbenika djelotvornih škola: stručno vođenje, zajednička vizija i ciljevi, okolina učenja, koncentracija na poučavanje i učenje, visoka očekivanja, pozitivno potkrepljivanje, praćenje napredovanja, prava i odgovornosti učenika, svrhovito učenje, škola kao organizacija koja uči, te suradnja između obitelji i škole. Ovo je samo temelj obrazovanja za demokraciju, sve to može se primijeniti i na predškolske ustanove i suradnju s odgojiteljima što je i prikazano u sljedećim poglavljima.

2.1. Što je odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo?

Ljudska prava su moralna prava koja podjednako pripadaju svima, neovisno o spolu, dobi, sposobnostima, rasnoj, etničkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj pripadnosti. Ima ih svaki pojedinac te su ona temelj ljudske slobode, neovisnosti i dostojanstva. Ljudska prava su skup moralnih načela te se propituju i potvrđuju u području filozofije morala (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

Maleš i Stričević (2005) pišu kako je odgoj za demokratsko građanstvo ujedno i odgoj za ljudska prava. Usko je povezano i ima mnogo zajedničkog s obrazovanjem za mir, nenasilje, toleranciju, odgojem za mirno rješavanje sukoba te interkulturalnim odgojem i obrazovanjem. Ova područja odgoja i obrazovanja usko su vezana te se nadopunjuju u svrhu postizanja zajedničkog cilja: unaprijediti kvalitetu međuljudskih odnosa. No, ono što razlikuje obrazovanje za demokratsko građanstvo od ostalih područja jest naglasak na sustavu vrijednosti i načela koja čine temelj demokratskih odnosa i razvoja prosocijalnih vještina. Demokratsko obrazovanje mora doprinijeti razvoju osobnosti koja održava sustav vrijednosti te ima socijalne vještine potrebne za zajednički život u društvu. Autorice u svom radu (2000) iznose kako je uze temeljna ljudska prava svatko dužan poštivati prava drugih i raditi na zaštiti tih prava. Samo borbom za prava svih pojedinac može stvoriti uvjete za zaštitu i ostvarivanje svojih osobnih prava. Poštivanje ljudskih prava temelj je slobode, jednakosti, socijalne pravde, demokracije i mira. Stoga je to moralni i politički zahtjev za napredak zajednice i cijelog čovječanstva.

Važno je odgajati i obrazovati djecu i mladež za ljudska prava kako bi se postigao mir na lokalnog i globalnoj razini. Kako bi se učinilo nešto u svrhu pozitivnih društvenih promjena, svi pojedinci moraju biti dobro informirani o pitanjima ljudskih prava, da imaju znanje i shvaćanje zbog čega je važno uživanje i poštivanje ljudskih prava, da su u stanju razumjeti osobe koje pate te su spremni poduzeti akcije u interesu zaštite osobnih prava kao i prava drugih. Djecu od najranije dobi treba započeti učiti o ljudskim i dječjim pravima, treba biti prisutno u dječjim vrtićima, obiteljima, osnovnim i srednjim školama te u visokoškolskim ustanovama (Maleš i Stričević, 2000).

„Djeca se rađaju s temeljnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima. No, s obzirom na tjelesnu i psihičku nezrelost nameće se potreba isticanja posebnih prava djeteta na zaštitu koja proizlaze upravo iz te činjenice.“ To je temeljno polazište *Konvencije o pravima djeteta* (1989) koja je ujedno i prvi dokument koji dijete tretira kao subjekt s pravima, a ne samo kao osobu kojoj je potrebna posebna zaštita.

„Odgoj i obrazovanje za ljudska prava proces je stjecanja znanja, stavova, vrednota i vještina nužnih za život u demokratskom, pluralističkom društvu, temeljenom na poštivanju ljudskih prava i trajnoj borbi svakog pojedinca i cijele društvene zajednice za njihovu zaštitu.“ (Maleš i Stričević, 2000, str. 14-15) Cilj je odgoja i obrazovanja za prava djeteta je upoznati učenike s pravima djeteta, razviti kod njih stavove o važnosti ostvarivanja temeljnih prava iz perspektive pojedinca i društvene sredine te ih potaknuti na njihovu zaštitu i poštivanje. Moraju steći osobine ličnosti, znanja, stavove i vještine koje su potrebne za život u demokratskom društvu. Sustavnim odgojem i obrazovanjem za ljudska prava mladi bi trebali shvatiti da je pitanje prava problem s kojim se susreću u svakodnevnom životu i neraskidivo je povezan s kvalitetom njihova života. Ugrožavanje prava ne uzrokuje samo pojedinačnu patnju već dovodi do političkih i društvenih sukoba. Pitanje ljudskih prava izravno ili neizravno utječe na život svakog čovjeka (Maleš i Stričević, 2000).

Djeci će se ljudska prava najbolje objasniti tako što ih se najprije krene učiti u pravima djeteta, to je najbolje učiti upoznavanjem djece s *Konvencijom o pravima djeteta*. Iz nje uče i djeca i odrasli koji na temelju tih spoznaja trebaju osigurati djeci uvjete za njihov potpuni i nesmetani tjelesni, socijalni, moralni i intelektualni razvoj. Djeci se njihova prava trebaju objasniti na njima razumljiv način kako bi ih mogli povezati s osobnim iskustvom, izgraditi svoj stav i odgovornost u poduzimanju akcija. „Takvim pristupom djeca ne samo da će razumjeti smisao prava, njihovu važnost i vrste, već će steći intelektualne i socijalne vještine

koje će im omogućiti da se solidariziraju s onima čija su prava ugrožena i da se uključe u akciju borbe, kako za vlastita prava, tako i prava drugih. Djeca koja su svjesna svojih prava i načina njihova postizanja i zaštite bolje su pripremljena za život u društvu.“ (Maleš i Stričević, 2000, str. 15)

„Konvencija je jedinstvena jer je: *sveobuhvatna* i jedina osigurava građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava djece; *univerzalna* te se primjenjuje na svu djecu, u svim situacijama, u gotovo cijeloj zajednici naroda; *bezuvjetna* te zahtijeva i od vlada sa slabijim izvorima sredstava da poduzmu aktivnosti vezane uz zaštitu prava djeteta; *holistička*, što znači da zagovara gledište da su sva prava temeljna, nedjeljiva, međusobno ovisna i jednako važna.“ (1989, str. 1)

Poznavanje *Konvencije* bitan je korak u učenju o dječjim pravima, ali samo poznavanje ne jamči razvoj društvenih i intelektualnih vještina potrebnih za razumijevanje i sudjelovanje u aktivnostima promicanja i zaštite ljudskih i dječjih prava. Maleš i Stričević (2000) iznose da ukoliko bi se itko mogao boriti za zaštitu i promicanje ljudskih prava, pa tako i prava djeteta, prvo mora razumjeti zašto je to važno i pronaći unutarnju motivaciju za takvo ponašanje. Odabrana metoda odgojno-obrazovnog rada osnova je za stjecanje svijesti o važnosti ljudskih i moralnih vrijednosti. Cilj obrazovanja za prava djece je pripremiti mlade za sudjelovanje u procesima koji će utjecati na njihove živote i budućnost. Također ističu kako se u odgoju i obrazovanju o pravima djeteta treba voditi računa o dobi djeteta, jer što su djeca mlađa više se radi na afektivnom i psihomotoričkom području. A predškolska djeca, najbolje razumiju prava djeteta na razini stjecanja spoznaja o sebi, o različitostima i sličnostima među djecom odnosno na razini shvaćanja osobne pripadnosti grupi i tome da svi imaju jednaka prava. U ovoj vrsti obrazovanja potrebno je započeti od djetetovih iskustava u odnosu na različita dječja prava, a zatim nastaviti s primjerima iz života djece u drugim sredinama i zemljama svijeta.

U *Konvenciji o pravima djeteta* (1989, str. 3) piše „Prava djeteta moraju poznavati i uzimati u obzir svi građani države, i odrasli i djeca. Međutim, bezuvjetno ih moraju znati i poštivati oni koji žive i rade s djecom, koji su u svakodnevnom kontaktu s njima i koji u značajnoj mjeri utječu na stvaranje okruženja u kojemu dijete odrasta i razvija se kao ličnost. A to su roditelji, odgojitelji i učitelji. Jednako tako, sva djeca, dakle sve osobe mlađe od 18 godina, moraju biti upoznate s temeljnim pravima djeteta kako bi postale svjesne svojih prava, načina njihova stjecanja, ali i zaštite u slučaju njihova ugrožavanja od strane drugoga.

Istodobno, stjecanjem spoznaja o osobnim pravima, djeca trebaju graditi stav o osobnoj odgovornosti prema poštivanju prava drugoga.“

„U odgoju i obrazovanju o pravima djeteta postoji slijed etapa koje se međusobno nastavljaju jedna na drugu i međusobno se nadopunjuju. Učenici se prvo moraju upoznati s pitanjima ljudskih prava, odnosno s pravima djeteta (tj. usvojiti određena znanja), kako bi na temelju njih mogli razumjeti događaje, osobe i kulture. Tek razumijevanje važnosti ljudskih prava temelj je za istinsko poštivanje osobnih, kao i prava drugog i temelj prakticiranja načela poštivanja ljudskih prava u svakodnevnom životu.“ (Maleš i Stričević, 2000, str.18)

Autorica Maja Uzelac (2005) napravila je tablicu s ključnim pojmovima i sadržajima prema stupnjevima razvoja djece i mladih. Tako su za razvojni stupanj – djetinjstvo (od predškolske dobi do 3. razreda osnovne škole) ključni pojmovi i vrijednosti: pravila, red, poštovanje, čestitost, različitost, suradnja i osobna odgovornost. U razredu i skupini treba utvrditi pravila i proučiti *Deklaracija o pravima djeteta*, a teme i problemi o kojima bi se trebalo govoriti su nejednakost, nepoštovanje i nepravda. Spajić-Vrkaš i suradnici (2004) napravili su prikaz u kojem su definirali zaštitna načela i kategorije prava zaštićenih *Konvencijom o pravima djeteta*: osiguravanje da su najbolji interesi djeteta na prvom mjestu; mogućnost da svako dijete izrazi svoje mišljenje o bilo kojoj temi koja ga se tiče; ovisno o dobi i zrelosti djeteta, priznati važnost njegova mišljenja; poštivati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja i obitelji djeteta. Kategorije prava: prava vezana uz zaštitu života (hrana, zdravstvena skrb, zdrav životni okoliš), prava povezana s razvojem (sigurno okruženje, odgoj i obrazovanje, igra, nediskriminacija, sloboda mišljenja i izražavanja, sloboda vjeroispovijesti), prava vezana uz skrb i zaštitu (zabrana zlostavljanja i izrabljivanja, zaštita u ratu).

„Vijeće Europe dobilo zadatak izrade odgovarajućeg modela obrazovanja za demokratsko građanstvo koje bi polazilo od prava i odgovornosti građana. Godine 1997. Vijeće Europe pokreće projekt Obrazovanje za demokratsko građanstvo sa sljedećim ciljevima: odrediti znanja, vrednote i vještine koje su pojedincu potrebne za aktivno sudjelovanje u demokratskim procesima; utvrditi načine na koje se ta znanja, vrednote i vještine mogu naučiti u različitim okruženjima; odrediti načine na koje se ta znanja, vrednote i vještine mogu poučavati u različitim okruženjima.“ (Spajić-Vrkaš i sur. 2004, str.133)

Spajić-Vrkaš i sur. (2004) pišu da je 1999. godine u Budimpešti objavljena *Deklaracija i program obrazovanja za demokratsko građanstvo temeljeno na pravima i odgovornostima građana* u kojoj stoji da je krajnji cilj učenja demokratskog građanstva razvoj kulture ljudskih

prava i odgovornosti u kojima se može ostvariti ideja kulturnog pluralizma i društvene kohezije. Demokratsko građanstvo definirano je kao iskustvo sudjelovanja stečeno u obiteljskom okruženju, obrazovnim ustanovama, radnom mjestu, profesionalnim, političkim i nevladinim organizacijama, lokalnoj zajednici, masovnim medijima i aktivnostima usmjerenima na zaštitu i unaprjeđenje prirodnog okoliša.

Među promjenama koje su omogućile nastavak i razvoj obrazovanja za ljudska prava su: deformalizacija kurikuluma (razvoj znanja i vještina potrebnih za kvalitetu života pojedinca i društva), metodološke inovacije (uvođenje novih pristupa učenju), inkluzivno obrazovanje (uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovit odgojno-obrazovni sustav), društvena rekonstrukcija (obrazovanje kao instrument društvenih promjena), pluralizacija obrazovanja (uvođenje interkulturalne perspektive u obrazovanje), kontekstualizacija obrazovanja (povezivanje vrtića i škola s lokalnom zajednicom i praćenje odgojno-obrazovnog sustava u kontekstu društva u cjelini). „Prema međunarodnoj udruzi CIVITAS, uspjeh građanskog obrazovanja ogleda se u razumijevanju demokracije kao instrumenta zaštite prava i sloboda pojedinca i pravde u skladu s međunarodnim standardima.“ (Spajić-Vrkaš i sur., 2004, str. 164)

Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo ključno je poticanje i stvaranje pravednog društva. Usađivanjem vrijednosti od najranije dobi, djeca mogu razviti duboko razumijevanje i poštivanje prava i sloboda svih pojedinaca, kao i uvažavanje demokratskih načela. Djelatnici odgojno-obrazovnog sustava te obitelj igraju glavnu ulogu u modeliranju i poučavanju ljudskih prava i demokratskih vrijednosti. Važno je promicanje empatije, tolerancije i poštovanja unutar obiteljskog okruženja jer na taj način djeca uče cijeniti različitosti i razumjeti važnost pravednog i ravnopravnog postupanja prema drugima. Poticanje otvorenog dijaloga i rasprava o aktualnim događajima i društvenim problemima također može pomoći djeci da razviju vještine kritičkog mišljenja i osjećaja društvene odgovornosti. Škole bi trebale osigurati inkluzivna i raznolika okruženja koja potiču učenike da izraze svoje mišljenje, uključe se i aktivno sudjeluju u donošenju odluka. Integriranjem obrazovanja o ljudskim pravima u nastavni plan, učenici mogu učiti o povijesti i značaju ljudskih prava, kao i razviti vještine potrebne za zagovaranje vlastitih prava.

2.2. Koji su ciljevi i ciljane skupine odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo

Cilj demokratskog odgoja obuhvaća: stjecanje osobnog iskustva u demokratskim postupcima, moralni odgoj (moralni razvoj i razvijanje moralnih osobina) i intelektualni odgoj (stjecanje znanja i intelektualnih vještina). Ta tri cilja međusobno su povezana te se ne mogu realizirati jedan bez drugoga. Uz odgoj za demokraciju pretpostavlja se i razvoj kvalitetnih društvenih odnosa jer se treba pridonijeti izgrađivanju sposobnosti pojedinca koje će demokraciju učiniti mogućom: neovisnost, sposobnost izbora i odlučivanja, rješavanja problema, kognitivne i socijalne vještine te druge (Mougniotte, 1994).

Od iznimne je važnosti u procesu odgoja poticati razvoj pojedinca koji neće biti pasivna žrtva promjena koje se oko njega događaju, nego pojedinca koji će sebe vidjeti kao aktivnog sudionika procesa promjena. Naglašava se i promicanje i njegovanje volje za djelovanjem te razvijanje osjećaja za vrijednosti. Uz to je važno i da pojedinac bude autonoman u svojim odlukama i djelovanju, što znači da individualno donosi odluke kao slobodna i racionalna osoba, koja živi u društvu slobodnih i racionalnih osoba. Dakle, kao cilj se postavlja razvoj autonomne ličnosti, s razvijenom svijesću o međuovisnosti, koja misli o sebi, ali i o drugima. Odluke pojedinca moraju se temeljiti na moralnim načelima, jer su ona pretpostavka autonomije (Maleš i Stričević, 2005). Kao nastavak na to autor Alain Mougniotte (1994, str. 25) navodi svoja tri cilja odgoja za demokraciju, prvi je „Poticati već od škole, i u školi, stjecanje osobnog iskustva u demokratskim postupcima.“ M. Lobrot (1971) ističe kako je najvažnije iskustvo koje u djetetu ostavlja traga već u najmlađim danima, zbog toga povezuje izgled za uspjeh i sam uspjeh upravljanja državom od strane njenih građana uz pripreme obavljene od vrtića. Zatim „Moralni odgoj“ autor piše kako se treba jasno razlikovati moral od pomalo djetinjaste konotacije što je taj pojam može imati, te ga razlikovati od svakog poučnog moralizma, koji se može činiti zastarjelim i prevladanim. Moral se ne bi trebao svoditi ni isključivo na poštivanje zakona, mora obuhvaćati više od toga, povremeno i neslaganje, a mora sadržavati i razvijanje moralnih osobina. „I naročito, intelektualni odgoj, jer nema demokracije ni na lokalnom, ni nacionalnom, niti na međunarodnom planu bez poznavanja i razumijevanja podataka vezanih uz probleme koje je potrebno rješavati.“ (str. 26) Time se ciljevi odgoja mogu sumirati kao osobno iskustvo u sudjelovanju u demokratskim postupcima, razvijanje moralnih osobina te upoznavanje podataka vezanih uz probleme.

Autorice Maleša i Stričević (2000, str. 18) napisale su da „Odgoj i obrazovanje danas imaju za cilj naučiti ljude da misle i da budu u stanju jasno iznijeti osobni stav, a to zahtijeva aktivni proces učenja.“ Jer samo stjecanjem dovoljno znanja pojedinac je u mogućnosti iznijeti svoje mišljenje i zauzeti se za njega.

Spajić-Vrkaš i sur. (2004) obrazovanje za ljudska prava znači razumijevanje, prihvaćanje i djelovanje na principu dostojanstva i jednakosti svih. Autori smatraju kako obrazovanje za ljudska prava ima cilj razvoj intelektualnih i socijalnih vještina, vrijednosti i stavova (usvajanje novih znanja kao vlastitih vrijednosti i oblikovanje stavova u skladu s njima) i postupanje u skladu s vrijednostima. Postizanjem manjih ciljeva ostvaruje se krajnji cilj obrazovanja za ljudska prava, a to je omogućiti pojedincima da upravljaju vlastitim životima kroz demokratske procese koji ne ugrožavaju prava i slobode drugih.

Autorica Spajić-Vrkaš i sur. (2004) pišu da poznata nevladina organizacija *Human Rights USA* u svom priručniku o ljudskim pravima navodi osam ciljnih skupina: djecu, učenike i njihove roditelje; posebno ranjive skupine; djelatnici sustava obrazovanja; profesije koje su izravno odgovorne za dobrobit građana; predstavnice civilnog društva; državne službenike; predstavnike poduzeća i banaka; vjerske vođe i svećenstvo na nižim razinama.

2.3. Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo u svijetu

Obrazovanje za ljudska prava znači razumjeti, prihvatiti i djelovati na principu dostojanstva i jednakosti svih (Spajić-Vrkaš i sur., 2004). S obzirom na široki spektar sadržaja i aktivnosti koje se mogu koristiti za postizanje gore navedenih ciljeva, različite zemlje biraju različite pristupe ovisno o specifičnom cilju programa, biraju različite pristupe i ovaj obrazovni program nazivaju i drugim nazivima (Pažur, 2022). Suvremeni građanski odgoj i obrazovanje usmjereno je prema razvoju demokratskih, društvenih, osobnih i međuljudskih kompetencija. Nastoji se promicati razvoj kompetencija vezanih uz učinkovitu i konstruktivnu interakciju, kritičko mišljenje i društveno odgovorno i demokratsko djelovanje. Učenike se uči različitim kompetencijama, ovisno o njihovoj dobi. U osnovnoj školi razvijaju se međuljudske kompetencije i osobni razvoj, u srednjoj školi uči se kako djelovati demokratski i kritički razmišljati. Građanski odgoj može biti zaseban predmet, može biti ukomponiran u neke premete ili može biti međupredmetna tema koju će poučavati svi profesori. Učenicima su ponuđene i izvannastavne aktivnosti koje također razvijaju građanske kompetencije, mogu istraživati različite teme, učiti o sportu, demokraciji i političkom životu. Učenici se mogu uključiti u neku

volontersku udrugu, sudjelovati u akcijama zaštite okoliša kao i u aktivnostima vezanim za umjetnost i kulturu (Eurydice, 2017).

U provedenoj analizi razvoj obrazovnog programa pod nazivom građanski odgoj i obrazovanje promatran je u četiri zemlje Europske unije (Hrvatska, Austrija, Njemačka i Francuska). Za postizanje državnih obrazovnih ciljeva moraju se kreirati temeljna područja državne obrazovne politike, postaviti ciljevi i odlučiti kako će se oni ostvariti. Utvrđuje tko je, kada i gdje odgovoran te odgovarajući na ta pitanja, bilježi koje su mu upravljačke funkcije dodijeljene. Jedna od mogućnosti je da je moć koncentrirana na državnoj razini. U ovom slučaju govorimo o centraliziranim sustavima. Druga mogućnost je da je raspodjela moći na nižim razinama. U ovom slučaju govorimo o decentraliziranim sustavima. Funkcioniranje obrazovanja značajno se razlikuje između centraliziranih i decentraliziranih nacionalnih sredina (Pažur, 2022). Od četiri zemlje uključene u analizu, Hrvatska i Francuska imaju centralizirani obrazovni sustav. U tim je zemljama donošenje nacionalnih dokumenata u nadležnosti ministarstva obrazovanja i provodi se jednako u svim školama. Njemačka i Austrija imaju decentraliziran obrazovni sustav. U Njemačkoj su postavljeni nacionalni standardi kojih se pokrajine trebaju moraju pridržavati pri provedbi sadržaja GOO-a, no 16 pokrajina ima slobodu u odabiru metoda i načina njihove implementacije. U Austriji ministarstvo za obrazovanja ima zakonodavnu i izvršnu odgovornost za osnovno i srednje obrazovanje, dok je 9 pokrajina odgovorno za održavanje škola i pitanja osoblja u institucijama (Pažur, 2022).

Autorica Pažur (2022) piše da u Hrvatskoj postoji kurikulum za provođenje građanskog odgoja i obrazovanja na nacionalnoj razini, ali samo kao međupredmetne teme. Austrijske pokrajine slobodne su u izboru tema i metoda koje pokrivaju ovaj predmet, a postoji i mogućnost otvaranja dodatnih predmeta za građanski odgoj i obrazovanje u obliku izvannastavnih aktivnosti. U Francuskoj su ciljevi i ishodi učenja građanskog odgoja i obrazovanja jasno su definirani na nacionalnoj razini, za sve razine obrazovanja. Njemačka ima za cilj postići specifične ciljeve i ishode na nacionalnoj razini, ali pokrajine određuju kako se ti ciljevi postižu, tako da postoji širok izbor područja u kojima se oni postižu. Stoga iako su sve četiri države definirale opće i specifične ciljeve građanskog odgoja i obrazovanja (GOO) na nacionalnoj razini, njihova primjena pokazuje različite stupnjeve fleksibilnosti. U Austriji je moderni GOO pristup definiran kao međupredmetna tema 1978. *Općim pravilnikom građanskog odgoja i obrazovanja*. Budući da sama međupredmetna provedba nije dala očekivane rezultate, od 1999. godine u škole su uvedeni stručni sadržaji, a 2016. godine provedena je reforma građanskog odgoja i obrazovanja kako bi se poboljšala njegova kvaliteta.

Kao dio ove reforme jača se fokus na pitanja ljudskih prava. Aktualni kurikulum GOO-a ima za cilj razviti političku svijesti učenika temeljenu na kritičkom promišljanju aktualnih političkih i društvenih pitanja. Osim toga, obrađuju se i teme povezane s financijskom pismenošću, kulturnom raznolikošću i održivim obrazovanjem. Aktivnosti u sklopu GOO-a povezane su s izravnim iskustvima učenika.

Prve ideje za razvoj građanskog obrazovanja u Francuskoj datiraju iz 1976. godine, kada je izdana preporuka da se GOO uključi u sveučilišta i u škole, no kako službeno nije bio dio školskog plana i programa, s vremenom je pao u zaborav. Zbog tog je predmet GOO od 1996. godine uveden u nastavni plan i program za sedmi razred. S vremenom je GOO program rastao i mijenjao te proširio u veći broj razreda. Cilj trenutnog kurikulumu u Francuskoj je osposobiti ljude i građane koji poštuju druge, provode i dijele temeljne vrijednosti Republike i grade građansku kulturu. U isto vrijeme, učenje za i u građanskom odgoju i obrazovanju temelji se na četiri načela: svijest, prava i pravda, prosuđivanje i odgovorno djelovanje. Uključuje sadržaje iz područja konstruktivne i učinkovite interakcije s drugima, interkulturalnih vještina, razumijevanja okoline, poštovanja ljudskih prava, održivog razvoja, zaštite okoliša i poznavanja mehanizama za održavanje i razvoj demokracije. U Njemačkoj je građanski odgoj i obrazovanje integriran u obrazovni sustav od osnutka države, na temelju njihovog ustava i osnovnih zakona. Ovi dokumenti navode da je cilj obrazovnog sustava da svi učenici imaju neovisno mišljenje i informirane odluke, da prepoznaju svoju odgovornost u društvu i da aktivno sudjeluju u društvenim i političkim procesima. Ovi ciljevi čine temelj sadašnjeg kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja u Njemačkoj, čiji je cilj razviti aktivne i odgovorne građane koji kritički razmišljaju o događajima oko sebe. Kurikulum se temelji na političkoj kulturi i uključuje specifične teme i ciljeve u područjima ljudskih prava, međuljudskih vještina, održivosti okoliša i međukulturalnih aktivnosti (Pažur, 2022).

Prvi pokušaji sustavnog uvođenja GOO-a u Hrvatskoj započeli su 1999. godine donošenjem *Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*, koji predviđa interdisciplinarno provođenje ovih sadržaja u školama. Nakon ovog Programa, 2012. godine razvijen je i eksperimentalno evaluiran *Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja*, koji bi omogućio provedbu kao zasebnog predmeta. Nikad nije službeno usvojen. Trenutno je aktualan *Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole* iz 2019. godine. Cilj im je educirati aktivne i odgovorne građane, svjesne svojih prava i obveza u zajednicama u kojima žive. Kurikulum sadrži ishode u području

znanja, vještina i stavova iz područja ljudskih prava, političke kompetencije, interkulturalnosti, društvene kompetencije i održivosti okoliša (Pažur, 2022).

Četiri zemlje uključene u komparativnu analizu općenito se slažu oko općih i specifičnih ciljeva koje bi ovaj obrazovni program trebao slijediti te o sadržaju koji bi trebao biti njegov sastavni dio. Autorica Pažur (2022, str. 21) na kraju analize zaključuje „... kako sve zemlje uključene u analizu u području ciljeva obrazovnog programa iz područja ljudskih prava i demokratskog građanstva dijele jednako usmjerenje, prepoznajući ovaj obrazovni program kao nešto što teži razvoju aktivnih i odgovornih učenika, svjesnih vlastitih prava i odgovornosti i spremnih kritički promišljati o situacijama koje ih okružuju. Isto se želi razviti kombinacijom znanja, vještina i stavova iz područja ljudskih prava, političkog opismenjavanja, održivog razvoja, interkulturalizma i međuljudskih odnosa.“

2.4. Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo u Hrvatskoj

Izvorno se građanski odgoj i obrazovanje provodio samo kao međupredmetna tema, čiji su najvažniji elementi bili znanja, vještine, kompetencije i stavovi koji su kod učenika razvijali demokratsku svijest i poticali ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u društvu. Škola, lokalna zajednica i društvo doprinose razvoju vlastitog identiteta te boljem razumijevanju drugih. (Pažur, 2017)

Hrvatski *Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava* podupire obrazovanje koje je: usmjereno na poštivanje ljudskog dostojanstva i promicanje demokratskih odnosa; dostupnost svima, bez obzira na rasu, nacionalnost, etničku, religijsku, jezičnu ili drugu razliku među djecom i odraslima; raznoliko u pogledu zadataka, pristupa, metoda i organizacije za zadovoljavanje potreba i interesa svakog djeteta; otvoreno prema novim komunikacijskim i informacijskim tehnologijama isključivo za dobrobit pojedinca i zajednice. *Program* promiče obrazovanje čiji cilj nije savladavanje određenog predmeta, već prije svega dobrobit učenika i razvoj škole kao demokratske zajednice; podizanje svijesti i rješavanje stvarnih ljudskih problema; razvoj stavova, aktivnog djelovanja i odgovornosti te suradnja na svim razinama. Glavni cilj je upoznati djecu, mlade i odrasle s temeljnim vrijednostima građanskog društva te razviti intelektualne i socijalne vještine prijeko potrebne za učinkovito sudjelovanje u demokratskom razvoju hrvatskog društva. Time se želi osigurati da se djeca i učenici razvijaju u punopravne i aktivne građane te ojačati demokratske odnose unutar skupine i razreda, što je

preduvjet za razvoj demokracije na lokalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini. Ciljevi se mogu postići ako dijete uči u sredini u kojoj se svakodnevno poštuju prava i slobode pojedinaca. Potrebno je: stvoriti atmosferu u vrtiću i školi u kojoj se mogu poučavati o ljudskim pravima i vrijednostima kojima se teži; osigurati da svako dijete i svaki učenik razumije, prihvaća i ponaša se u skladu s ključnim pojmovima vezanim uz ljudska prava i slobode; osigurati poštivanje kulture svakog djeteta; promicati povjerenje, suradnju i solidarnost među djecom; koristiti različite formalne i neformalne izvore učenja i poučavanja. Od velike je važnosti osigurati odgojiteljima i učiteljima kontinuiran profesionalni razvoj u području ljudskih prava, kako bi stekli znanja i vještine potrebne za učinkovito poučavanje i vodstvo u tom području (Spajić-Vrkaš i sur, 2004).

3. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRACIJU U SUSTAVU RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

3.1. Povezanost obrazovanja za ljudska prava i sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

„Demokracija, koja u doslovnom smislu znači *vladavina naroda*, predstavlja takav oblik zajedničkog življenja djece i odraslih u ustanovi ranog odgoja koji se temelji na jednakosti, suodlučivanju, slobodi i odgovornosti svih članova. Vrijednosti, znanje i vještine potrebne za život u demokratskom društvu nije moguće razviti samo poučavanjem djece o demokraciji, nego stvaranjem organizacijskih preduvjeta koji im omogućuju stjecanje iskustva demokratskog življenja u odgojno-obrazovnoj ustanovi... Demokracija se uči u uvjetima koji potiču aktivno sudjelovanje, u kojima se slobodno iznose različiti stavovi i o njima otvoreno raspravlja, u kojima postoji sloboda izražavanja djece i odraslih te cijeni poštenje i pravda.“ (Slunjski, 2012., str. 44)

Autorica Tankersley i suradnice (2012) pišu kako odgoj i obrazovanje za demokraciju i ljudska prava kod djece razvijaju razumijevanje pojmova jednakost, sloboda i pravda, razvijaju djetetove navike, sposobnosti, osjećaje i razumijevanje potrebno za sudjelovanje u demokratskom društvu. Takav odgoj uključuje razvoj sposobnosti slušanja i razmatranja različitih stavova, kritičkog mišljenja, suradnje s drugima, izražavanje vlastitog mišljenja i uvažavanje tuđeg te uvažavanja drugih kao sebi ravnopravnih. Kako bi postigli te ciljeve odgojitelji trebaju razmišljati o životu izvan skupine i povezati ga s društvenim životom zajednice i svijeta, jer jedino tako djeca će razviti vještine rješavanja problema kad budu odrasli ljudi. Green (1995) naglašava da odgojitelji ukoliko ne razgovaraju s djecom o problemima u društvu van skupine mogu djecu uvjeriti da je svijet onakav kakav treba biti. Djeca svakodnevno kroz iskustva u skupini moraju biti u mogućnosti doživjeti demokraciju, kako bi mogli razmišljati o njenoj primjeni u vanjskom svijetu. Moss (2007) smatra da institucije ranog odgoja i obrazovanja moraju imati neke zajedničke vrijednosti poput uvažavanja različitosti, prepoznavanja različitih stajališta i paradigmi, znatiželju, otvoren odnos prema neizvjesnosti i subjektivnosti, kritičko mišljenje. „Kritičko mišljenje je važno zato što djeca kroz proces socijalizacije nauče – većinom od ključnih odraslih osoba, ali i od medija (knjige, crtici i filmovi)- stereotipe i predrasude o onima koji su drugačiji od njihove obitelji, članova zajednice i njih samih. Ove poruke mogu proizvesti negativne osjećaje (stah, nelagodu ili prezir) prema

onima koji se od njih razlikuju. Čak iako djeca nikad nisu imala priliku sresti pripadnike drugih grupa, usvojiti će stavove o njima. Steći će mišljenja, osjećaje i znanje o tome kako se prema njima treba ponašati (pobjeći, ozlijediti ih, ignorirati ili se prema njima loše ponašati).“ (Tankersley i sur, 2012, str.87) Prema Ada i Campoy-u (2003) razgovor i komunikacija su ključ demokracije u skupini, dijalog koji je uvažavajući je način na koji djeca i odgojitelji mogu razmišljati i razgovarati na ravnopravnoj razini. U dijalogu su sve ideje dobrodošle i cijenjene, tako djeca i odgojitelji vježbaju kritiku, propitivanje, provjeru pretpostavki, tragaju za posljedicama akcija i razmatraju različita stajališta.

Dječji vrtić je mjesto cjelovitog razvoja, odgoja i obrazovanja djeteta. Mjesta gdje bi se, prema *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj* (2015), djeca trebala učiti o toleranciji, poštenju i drugim demokratskim vrijednostima te biti svjesna svojih prava.

3.1.1. Indikatori kvalitete usmjereni na demokratizaciju ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Odgojitelji potiču djecu na razumijevanje i uvažavanje različitih stavova i mišljenja te im pomažu u razvijanju vještina za adekvatno izražavanje vlastitih stavova

Prema *Konvenciji o pravima djeteta* (1989) pravo svakog djeteta je da se prema njemu ophodi s uvažavanjem. Imaju pravo izraziti mišljenje o stvarima koje su vezane uz njih te se njihovo mišljenje treba uvažiti. U odgoju djece kao aktivnog sudionika u demokratskom društvu, dužni smo stvoriti im prilike u kojima mogu izraziti svoje mišljenje, upozoriti ih na to da s time može doći i do sukoba, ali da je zbog toga važno uvažavati i tuđa mišljenja. Djeca kroz primjer odgojitelja moraju naučiti biti aktivni slušatelji koji će slušati bez osuda. A ukazivanje razlika u društvu mora biti prilika za učenje i razvoj. Dijalog djeci se pomaže steći socijalne i intelektualne vještine, a kroz transformativni dijalog djecu se uči imenovati ili opisati problem na osnovu vlastitog iskustva, izgrađivati znanje o nekoj temi slušajući druge, transformirati problem istražujući na koji se način, sami ili u suradnji s drugima, mogu prema njemu odnositi kako bi učinili pozitivne promjene. Tankersley i sur. (2012) smatraju da dijalog daje priliku za zajedničko učenje kada odgojitelji kao teme razgovora bira one koju su djeci razumljive i relevantne. Postavljanjem pitanja otvorenog tipa, parafraziranjem dječjih komentara, traženjem dodatnih objašnjenja i razmišljanja odgojitelj proširuje dijalog i djeci daje do znanja da su svi odgovori dobrodošli. Djeca u skupini moraju imati priliku za sudjelovanje u donošenju odluka

i rješavanju problema koji ih se tiču. Promicanjem razumijevanja i poštivanja različitih gledišta odgojitelji pomažu djeci da razviju vještine da na odgovarajući način izraze svoje stajalište. Na taj način djeca jačaju samopouzdanje, usvajaju nova znanja i vještine, uče uvažavati vršnjake, postaju proaktivni, uče uvažavati iskrenost i otvorenost, ne izbjegavaju razgovor s onima koji imaju drugačije mišljenje i stvaraju poveznice s vlastitim životnim iskustvima.

Odgojitelji kod djece osvještavaju kako predrasude i stereotipi utječu na njihove stavove i ponašanje

Posao odgojitelja je razbiti dječje stereotipe i pomoći im u razvoju novih perspektiva. To mogu postići usmjeravanjem djece na uvažavanje različitosti, ukazivanjem na posljedice stereotipa i predrasuda te uključivanjem u otvorene interakcije s djecom. Odgojitelj s djecom mora razgovarati o tome na koji način neke slike, jezi i postupci mogu biti štetni ili pogrešno predstaviti neke ljude (Tankersley i sur. 2012). Svojim primjerom, i kod djece, moraju poticati iskazivanje empatije prema onima koji su žrtve stereotipa i predrasuda. Kroz igru uloga odgojitelji mogu stvoriti situacije koje bi potaknule djecu na razmišljanje kako bi se osjećali da su žrtve stereotipa. S djecom se mora razgovarati o tome kako su predstavnici različitih skupina predstavljeni u drugim medijima poput crtića, filmova, časopisa, ali i igrački. To je i idealna prilika za uključivanje i suradnju s roditeljima i ostalim pripadnicima zajednice koji su voljni s djecom podijeliti svoje iskustvo iz kojih će djeca kroz razgovor moći razumjeti kako su stereotipi negativno utjecali na život govornika. Pomažući djeci osvijestiti kako predrasude i stereotipi utječu na njihove stavove i ponašanje, djeca razvijaju snažan identitet i osjećaju se bolje, razvijaju višestruke identitete, uče uvažavati druge i uče zastupati sebe i druge.

Odgojitelji potiču djecu da se prema drugima ponašaju, pravedno, pošteno, dostojanstveno, s obzirno i poštovanjem, te da takvo ponašanje očekuju od drugih

Odgojitelj formira skupinu u kojoj se djeca poštuju i međusobno uvažavaju. Takva skupina surađuje, funkcioniraju kao tim i zajedno uče, međusobno se pažljivo slušaju, djeca svoju igru i druženje nastavljaju i izvan objekta vrtića, samostalno rješavaju sukobe i uče iz njih, a ono što smatram najbitnijim djeca imaju povjerenje, mogu slobodno izraziti svoje osjećaje i potrebe znajući da mogu jedni drugima vjerovati. Odgojitelji, uz svakodnevne situacije u skupini, organiziraju i druge aktivnosti poput igre uloga, čitanja knjiga i gledanja

filmova kako bi i na taj način djeci približili probleme s kojima će se susretati (Tankersley i sur. 2012). Na taj način može im se predstaviti i tema sukoba s kojim će se gotovo pa svakodnevno susretati, uči ih se kako samostalno riješiti sukob, pronaći rješenje, a istovremeno uvažavati i tuđe osjećaje. Atmosfera u skupini ne smije biti natjecateljska nego se djecu u svim aktivnostima mora poticati na suradnju i aktivno sudjelovanje. Odgojitelji svojim primjerom kroz svakodnevne situacije kod djece moraju razvijati empatiju, sposobnost aktivnog slušanja, razgovaranje o osjećajima. Takvim radom i odgojem djeca uče o uzajamnosti i međuovisnosti, kako biti autonomni i neovisni, uče raditi u timu, razvijaju građanske kompetencije i osjećaju se sigurnije.

Odgojitelji upoznaju djecu s pojmom ekološke odgovornosti i daju im priliku da naučeno provedu u praksi

Odgojitelj brigom za okoliš, zanimanjem za prirodu i uživanjem u njoj daje primjer djeci koja na taj način mogu i sama pridonijeti zaštiti prirode, u toj dobi usađuju se navike koje će imati i kao odrasli. Kako bi to postigli odgojitelj djecu mora približiti prirodi kroz rad u vrtu, brigu za biljke i životinje u skupini ili dvorištu vrtića, recikliranje, proučavanje biljaka i životinja koje susreću na igralištu. Poželjno je da odgojitelji unutar objekta organiziraju akcije prikupljanja igračaka i odjeće za siromašnu djecu, na taj način rade na očuvanju okoliša, ali kod djece se potiče i suradnja i empatija. Djeca postaju aktivni građani kada sudjeluju u akcijama lokalne zajednice. S njima se razgovara i reflektira na povedenu aktivnost, a po završetku je važno imati i proslavu, čime se potiče zajedništvo i djeci pruži priznanje za njihov trud i rad. Kada odgojitelji upoznaju djecu s konceptom osobne odgovornosti u brizi za prirodu djeca uče biti proaktivna, uče da sloboda dolazi s odgovornošću, jačaju samopouzdanje, osjećaju se osnaženima za djelovanje i povezuju to sa stvarnim životom (Tankersley i sur. 2012).

3.2. Razvoj demokratske vrtićke kulture

Banks i sur. (2001) zahtijevaju od škola da kod učenika razvijaju znanja, stavove, vrijednosti i vještine potrebne za interakciju i sudjelovanje u građanskom životu, isto se može primijeniti i na dječje vrtiće. Prvi doticaj s demokracijom djeca imaju u vrtiću, tada ulaze u neki novi svijet sa svojim vršnjacima. Pronalaze rješenja problema, rješavaju sukobe, zajedno uče i

istražuju, donose odluke, snose odgovornost za njih i djeluju prema njima. Djeca kroz iskustvo i interakciju sa svijetom stječu znanje. U demokratskoj skupini djeca stječu znanja i vještine na aktivan način, odgojitelji im daju priliku vježbati i primijeniti svoja znanja i vještine na različite načine i u različitim situacijama. Razumijevanje i sigurnost koju im odgojitelji pružaju u takvim situacija kod djece bude interes i motivaciju. „U demokratskim vrtićima djeca se potiču da preuzimaju inicijativu, da poštuju sebe i druge, da budu odgovorni za sebe i druge, da zajedno osmišljavaju stvari, da misle i djeluju na slobodan i otvoren način. Ovo se događa jer djeca sama izabiru ciljeve učenja, bave se onim što ih zanima, izražavaju svoje potrebe i osjećaje i na temelju njih djeluju.“ (Hansen i sur., 1999, str. 21) U demokratskoj skupini djeca uče bit odgovorna, imaju izbor, aktivno se igraju i rade a pritom paze jedni na druge, materijale koriste na razne kreativne načine. U takvoj skupini odgojitelji pronalaze različite načine i aktivnosti koje će djeci biti zabavne i u kojima će moći sudjelovati. Nudeći djeci izbor biranja aktivnosti, hrane ili odjeće vježbanju donošenje odluka, preuzimanje odgovornosti i razumijevanje posljedica svojih izbora. Organiziranjem grupnog glasovanja vezano za neku odluku djecu se uči da kao grupa imaju utjecaj na događanja, ali da se izglasana odluka ne mora nužno slagati s njihovim pojedinačnim željama. U sobi svoje skupine mogu izabrati gdje će sjediti, koje igračke i materijale će koristiti, u kojem centru će se igrati...

„Djeca se moraju igrati kako bi razvila spoznajne i motoričke vještine, te kako bi mogla učiti o društvenim odnosima i svom mjestu u svijetu. Socijalne vještine djeca razvijaju kroz odnose sa svojim vršnjacima. Ona uče pravila ponašanja, kako se ta pravila stvaraju, što je to pravda i pravednost. Uče kako surađivati i kako dijeliti. Razvijaju samopoštovanje kroz postavljanje ciljeva koje žele ostvariti, kroz odnos s drugom djecom i usavršavajući osobne, fizičke, intelektualne i socijalne sposobnosti.“ (Frost i Jacobs, 1995, str. 47)

U demokratskoj skupini grupne aktivnosti provode se u manjim skupinama kako bi se omogućilo što veće sudjelovanje pojedinca. Važan je i individualizirani pristup svakom djetetu kako bi odgojitelj osmislio aktivnosti koje na dijete djeluju poticajno i koje mu stvaraju osjećaj uspjeha. „Demokratska se skupina zasniva na dvije osnovne postavke: Djeca najbolje uče iz neposrednog iskustva i interakcije sa svijetom koji ih okružuje. Odgojitelji najbolje potiču rast i razvoj djece oslanjajući se na njihove interese, potrebe i mogućnosti.“ (Hansen i sur., 1999, str.45)

3.3. Akteri relevantni za razvoj demokracije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

Odgojitelji

Za što optimalniji rast i razvoj djeteta zaslužni su odgojitelji koji trebaju raditi na njihovim interesima, mogućnostima i potrebama, a pomažu im i u razvoju sposobnosti za ostvarenje istih. „Odgojitelji poštuju dječje ideje i njima oblikuju kurikulum. Oni sudjeluju u igri i radu djece: oni djecu uče poticajnom, zauzetom ponašanju; oni promatraju i slušaju što djeca govore igrajući se u centrima aktivnosti; oni bilježe i procjenjuju svoja zapažanja koristeći ih za planiranje i individualni rad s djecom. U sredini gdje odgojitelji potiču djecu da se bave onim što ih zanima, djeca u sebi razvijaju snažan osjećaj važnosti i samoinicijative.“ (Hansen i sur, 1999, str. 24) Odgojitelji djeci pristupaju individualno, biraju prikladne aktivnosti i pomažu djeci pri učenju. Materijali koje daju djeci na izbor su primjereni njihovoj dobi te je s njima moguća višenamjenska upotreba, a dnevni raspored djeci donosi sigurnost i predvidivost. Odgojiteljeva je zadaća pratiti odnose među djecom, kao i njihov odnos prema materijalima kako bi prepoznali njihove mogućnosti i potrebe. S djecom se dogovaraju pravila skupine kako bi naučili brinuti se o sebi i drugima. „Dobar odgojitelj treba biti odraz onih kvaliteta koje želi da se razviju u djetetu, a to su prije svega empatija, zainteresiranost za drugoga, entuzijizam i intelektualna znatiželja.“ (Hansen i sur, 1999, str. 31)

Charney (1992) piše da odgojitelji svakodnevno grade zajednicu ukoliko od djece očekuju da znaju imena jedni drugima jer tako upoznaju drugoga, njegove interese i osjećaje; da se izmjenjuju kako u igri tako i u razgovoru, samim time s vremenom prestaju svađe i nesuglasice; da sve dijele; da u krugu naprave mjesta za svakoga i one koji su malo zakasnili, ali i one koji im nisu najbolji prijatelji; da sudjeluju u aktivnostima i doprinose im; da druge pozovu da im se pridruže; da surađuju u projektima, u rješavanju problema i u igri; da rješavaju sukobe.

Odgojitelji u svome radu moraju biti spremni na rad s obiteljima iz različitih kultura i na to da je svaka obitelj jedinstvena. Također, mora razumjeti razvojne faze djeteta i znati prepoznati razvojni stupanj djeteta. Uz spol, osobnost i temperament djeteta utječu na razlike među djecom, a prihvaćanjem i razumijevanjem tih razlika poboljšava se kvaliteta života djece. Kod planiranja tema i aktivnosti odgojitelji trebaju individualno promatrati djecu i ciljeve koje su postavili za pojedino dijete, trebaju uzeti u obzir i specifičnost skupine, interese, mogućnosti i potrebe djece u njoj. U svoj rad odgojitelji moraju uključiti i obitelj koja će imati uvid u cilj i

svrhu programa, obavještavat će roditelje o dnevnim i tjednim aktivnostima u skupini. Također, dužan je održavati roditeljske sastanke i individualne razgovore za koje se treba unaprijed pripremiti. Odgojitelj treba poticati uključivanje obitelji i zajednice u rad skupine kroz organiziranje različitih aktivnosti i posjeta (Hansen i sur, 1999).

Roditelji

Kako roditelji mogu pomoći u razvoju demokratskih vještina i sposobnosti? Tako što će djetetu dati mogućnost izbora pri odabiru odjeće koju će obući, knjige koju će čitati, igre koju će igrati. Roditelji bi trebali sudjelovati u igri i djeci dozvoliti vodstvo u istoj, jer tako omogućuju njihov spoznajni i emocionalni razvoj. Uzimajući u obzir dob, djeci se trebaju dati zaduženja, neki jednostavni zadaci poput pospremanja igračka na dogovorena mjesta, postavljanje stola i slično. Roditelji s odgojiteljima dijele informacije o mogućnostima, slabostima, interesima i osobnosti djeteta (Hansen i sur, 1999). Tako zajedno dogovaraju cilj i način kako će doći do ostvarenja istog, kako u dječjem vrtiću tako i kod kuće. Odgojitelja trebaju upoznati sa svojom kulturom, običajima i vrijednostima, kako bi odgojitelj pomogao djetetu da se u skupini osjeća što ugodnije. To je prilika i da druga djeca uvide da postoje razlike među ljudima i nauče nešto novo.

3.4. Metode koje se koriste u odgoju za ljudska prava

Spajić-Vrkaš i sru. (2004) ističu kako je zbor metoda rada jednako važan kao i izbor sadržaja, jer o metodama ovisi uspješnost učenja. Pri izradi strategije učenja moraju se uzeti u obzir karakteristike učenika (dob, sposobnosti, postojeća znanja i vještine, motivacija i obiteljska iskustva); osobine odgojitelja i učitelja (znanje i vještine, osjećaj vlastite sigurnosti i odgovornosti); obilježja odgojno-obrazovnog procesa (programski ciljevi, praksa praćenja i vrednovanja učinka učenja i poučavanja); obilježja odgojno-obrazovnog konteksta (lokalni i nacionalni obrazovni prioriteti, zakonske odredbe, način rada i upravljanja obrazovnim institucijama, dostupnost resursa i pomagala za učenje i poučavanje). Ovisno o veličini odgojno-obrazovne grupe metode se dijele na: metode primjerene radu s velikim grupama (oluja ideja, diskusija, debata, pisanje eseja...); metode primjerene radu u malim grupama (akcijsko istraživanje, projekt, rad na terenu); metode primjerene učenju u paru (dijalog,

rješavanje problema); metode primjerene radu s jednim djetetom i učenikom (pitanja i odgovori, dijalog, individualni projekti).

„Metode i tehnike u obrazovanju za ljudska prava su:

- metode zagrijavanja i opuštanja- razbijanje leda, igra riječi
- iskustvene metode- igranje uloga, simulacija suđenja, prepričavanje osobne povijesti
- participativne i interaktivne metode- razgovor, diskusija, debata, aktivno slušanje
- metode rješavanja problema ili sporova- posredovanje, pregovaranje, arbitriranje
- metode analize i interpretacije sadržaja- analize tekstova, slikovnog i dr. materijala
- akcijske metode- zastupanje kampanja, pisma potpore, prosvjed, volonterski rad u zajednici
- metode završavanja aktivnosti- zajednička rekapitulacija, izvještaj, izložba
- metode podržane novim tehnologijama- on-line pretraživanje, debata, umrežavanje
- istraživačke metode- projekt, akcijsko istraživanje, terensko istraživanje, analiza slučaja
- metode prikupljanja podataka- oluja ideja, upitnik, intervju, promatranje, anketa
- metode kreativnog izražavanja- pisanje eseja, likovno izražavanje, modeliranje, školske novine
- metode predstavljanja- izlaganje, predavanja, izvještavanje.“ (Spajić-Vrkaš i sur., 2004, str.157)

Autorice Maleš i Stričević (2000) pišu kako učenje o ljudskim pravima zahtjeva model nastave orijentirane prema učeniku, učitelj je tada organizator, mentor i suradnik.

Pri planiranju rada tema uglavnom određuje koju metodu će odgojitelj koristiti. Postavljanjem ciljeva za pojedinu djecu, odgojitelj bolje upoznaje njihove potrebe, interese i mogućnosti. Koristi se različitim metodama i strategijama kako bi postigao planirane ciljeve. Hansen i sur. (1999) pišu o tome kako je potrebno najprije zapisati promatranja, ciljeve i strategije za pojedino dijete te za svako raditi dokumentaciju. Pri planiranju odgojitelj mora obratiti pozornost na specifičnost skupine te tome prilagoditi kurikulum. Bitan je i stupanj razvoja i dob djece, te će se prema tome iste teme moći obraditi na različite načine.

4. MODEL ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO U DJEČJEM VRTIĆU

Na temelju pregleda aktualne literature u ovom području, nudim model odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u dječjem vrtiću. Model se sastoji od ciljeva, načela i vrijednosti, koje se temelje na *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj*, ali su usmjereni na razvijanje demokratske vrtićke kulture. Na slici 1. nalazi se i shematski prikaz modela.

4.1. Ciljevi odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u dječjem vrtiću

Glavni ciljevi odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u ranom i predškolskom odgoju:

1. Promicanje svijesti i razumijevanja. Primarni cilj je poticati svijest i razumijevanje ljudskih prava i demokratskih načela. To uključuje poučavanje djece i mladih o temeljnim pravima i slobodama na koje svi pojedinci imaju pravo, kao i o važnosti demokratskih vrijednosti kao što su jednakost, pravda i poštovanje.

2. Razvijanje empatije i tolerancije. Njegovanje empatije i tolerancije kod djece uči ih prepoznavati i cijeniti različitosti pojedinaca i kultura. Razvoj osjećaja empatije prema drugima uči ih poštivati i cijeniti različite perspektive i iskustva.

3. Poticanje kritičkog mišljenja i aktivnog sudjelovanja. Važno je poticati vještine kritičkog mišljenja i aktivno sudjelovanje u demokratskim procesima. To uključuje poučavanje djece da samostalno razmišljaju, preispituju autoritete i sudjeluju u raspravama s poštovanjem te znanjem i informacijama. Pružanje mogućnosti djeci da aktivno sudjeluju u procesu donošenja odluka i građanskim aktivnostima pomaže im da razviju osjećaj za djelovanje i odgovornost kao građani.

4. Poticanje društvene odgovornosti. Cilj je njegovati osjećaj društvene odgovornosti kod djece i mladih. To uključuje poučavanje o važnosti pozitivnog doprinosa njihovim zajednicama i zagovaranje prava i dobrobiti drugih. Uključivanjem u društvene projekte i aktivnosti djeca mogu razumjeti svoju ulogu u stvaranju pravednijeg i inkluzivnijeg društva.

5. Izgradnja vještina za aktivno građanstvo. Cilj je kod djece razviti vještine da budu aktivni građani. To uključuje razvoj vještina kritičkog mišljenja, komunikacije, rješavanja

problema i pregovaranja. Pružanjem mogućnosti djeci da vježbaju vještine u kontekstu stvarnog života, oni mogu postati učinkoviti zagovornici ljudskih prava i demokratskih vrijednosti.

Sumirano, glavni ciljevi u odgoju i obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo su poticanje svijesti, razumijevanja, empatije, kritičkog mišljenja, aktivnog sudjelovanja, društvene odgovornosti te razvoj vještina potrebnih za angažirano i odgovorno građanstvo.

4.2. Temeljne vrijednosti

Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999) je dokument čija je zadaća: usvajanje i njegovanje temeljnih humanih vrijednosti (ljubav, prijateljstvo, odanost, suosjećanje, solidarnost, pravednost, nenasilje...); podržavanje i izgrađivanje pozitivnih osobina ličnosti (samopouzdanje, samopoštovanje, samosvijest, emocionalna stabilnost, samokontrola, odgovornost, empatija, kreativnost...).

Svakodnevno je potrebno podržavati djetetove kreativne sposobnosti, odgovornost za odluke, suosjećanje, pomaganje drugima, brigu za druge, toleranciju, nenasilnu komunikaciju. Sve to popraćeno je odgojiteljevom povratnom informacijom, važno je za socijalizaciju i učenje kroz vlastita iskustva. Igre uloga i slične aktivnosti mogu se koristiti u svrhu usvajanja temeljnih demokratskih vrijednosti. Humane vrijednosti su odgovornost, poštovanje, tolerancija, briga za druge i solidarnost, prijateljstvo, suradnja, pravednost i nenasilje.

Odgovornost

Odgovornost je „savjesno valjano obavljanje dužnosti“ (Anić, 2004, str 909) i samo jedna od ključnih vrijednosti u demokratskom društvu. To se odnosi na odgovornost prema drugima, ali i prema sebi, a vezana je uz osjećaje, stavove i akcije. Djecu treba odgajati tako da budu spremni preuzeti odgovornost za svoj izbor, a uz to je vezana i sloboda bez koje se teško ili uopće ne mogu razviti druge prosocijalne vještine. Različiti tipovi odgovornosti su: moralna odgovornost- odgovornost prema drugim ljudima, živoj i neživoj prirodi, skrb za druge, pomaganje i zaštita; zakonska odgovornost- prihvaćanje zakonskih normi i pravila; odgovornost za obitelj- odnos prema članovima obitelji temeljen na poštovanju i prihvaćanju obiteljskih pravila; odgovornost u zajednici- skrb za druge i dobrobit zajednice; odgovornost

za različitosti- poštivanje različitih kultura, tradicija i vjera; odgovornost za imovinu- briga za vlastite stvari i za zajednička dobra; osobna odgovornost- prihvaćanje obveza i dužnosti.

Djeca se uče odgovornosti u konkretnim situacijama, u vlastitom djelovanju i promatranju sebi bliskih osoba. Kao uzor moraju imati osobe koje iskazuju suosjećanje i skrb za druge, koje imaju uspostavljenu samokontrolu i poštene su. Najveću ulogu u učenju odgovornog ponašanja imaju odgojitelji koji svakodnevno prakticiraju i potiču takvo ponašanje. Maleš i Stričević (2005) pišu o tome da odgojitelj mora pomoći djeci osvijestiti vlastite potrebe te ih naučiti kako se brinuti i odgovoriti na njih; zadovoljiti potrebe djeteta; promicati suosjećanje i razumijevanje za druge; podučavati djecu da slušaju druge kako govore, uključujući i one koji su povučeni i imaju poteškoća u izražavanju. Od djece se očekuje ne samo da budu odgovorna prema drugima nego i prema sebi i da se brinu o sebi i svojim potrebama. Odgojitelj potiče izradu plana igre i aktivnosti u kojima djeca donose izbor, a zatim im pomaže da se osjećaju odgovornima za izbore koje naprave.

Poštovanje

Poštovanje je priznanje vrijednosti nekoga ili nečega, bez kojeg su nemogući obzir prema drugima, nenasilje, tolerancija, suradnja i suživot s drugima. Poštivati druge znači prihvaćati različitosti, potrebe i prava drugih. Što više znamo o svom identitetu i svojim potrebama to smo otvoreniji, tolerantniji i prihvatljiviji prema drugim. U radu s djecom odgojitelji moraju obratiti pozornost na to kakve poruke šalju djeci jer one utječu na razvoj samopoštovanja. Samopouzdanje djeteta se razvija kada se ono osjeća sigurno, sposobno, važno, posebno i kao dio zajednice. Za dobrobit djeteta važno je odrediti granice slobode i discipline, ako se djetetu previše zabranjuje osjećati će se nesretno i nezadovoljno, razviti će osjećaj manje vrijednosti i komplekse, neće imati povjerenja u ljude, vezat će se nekritički uz one koji će mu sve dopuštati. Ukoliko se djetetu previše dozvoljava mislit će da je svemoguća i bit će frustrirano svakim neuspjehom, teško će rješavati probleme, maltretirati će druge, postat će svojevuljno i samo sebi mjerilo stvari, misliti će da ga oni koji mu nešto zabranjuju ne vole.

Djeca iskazuju poštovanje prema drugima tako što slušaju druge, pričekaju drugog dok govori pa tek onda rekli što žele, izriču svoje mišljenje bez napadanja i vrijeđanja drugoga, ne rugaju se drugima, čekaju svoj red, strpljiva su kad netko pogriješi, pravedna su, pridržavaju se pravila, brinu o svojoj i tuđoj imovini, ne isključuju druge zato što su drugačiji. Djeca uče kroz

promatranje odgojitelja i iskazuju poštovanje kada je njihov rad usmjeren prema potrebama djeteta, kada su pravedne, ljubazno razgovaraju s djecom i odraslima, iskazuju poštovanje prema pripadnicima drugih nacija i vjera, iskazuju poštovanje osobama s teškoćama u razvoju, reagiraju na nepoštovanje drugih, potiču solidarnost među djecom i poštuju privatnost djece.

Svakodnevno djecu treba poticati da slušaju druge kako govore, da jasno izražavaju svoje potrebe, da ne vrijeđaju i ne rugaju se drugima, koriste „molim, hvala, oprost“, pozdravljaju pri dolasku i odlasku, pomažu onima kojima je pomoć potrebna, da se brinu o čistoći prostora u kojem borave.

Tolerancija

Tolerancija je „odnos koji u potpunosti prihvaća drugoga, drugačije običaje, druge narode, uvjerenja, mišljenja; snošljivost, trpeljivost, tolerantnost“ (Anić, 2004, str. 1601). Odlika tolerancije je pozitivan odnos prema drugima i njihovim pravima na osobnost i identitet. Temelj tolerancije je prihvaćanje individualnih razlika i shvaćanje kulturne raznolikosti, a ostvaruje se kroz prihvaćanje, slušanje i razumijevanje drugoga. Mora se prakticirati u svakodnevnom životu kako bi postala stil življenja u kojem se potiče međusobno razumijevanje, solidarnost i empatija, a razotkrivaju predrasude i stereotipi. Osoba je tolerantna ako shvaća da nije uvijek u pravu, nastoji razumjeti tuđe greške, shvaća da je svatko drugačiji i misli drugačije, zna slušati i uvažavati tuđe mišljenje. Djeca već od treće godine počinju uočavati razlike među ljudima, tada im to ne znači ništa jer još nisu upoznati s time. Zanimaju ih samo konkretne stvari i razlozi zašto je tome tako, tu znatiželju valja poticati i usmjeriti na upoznavanje, ispitivanje i isprobavanje u različitim igrama poput hodanja zatvorenih očiju, te na moguću pomoć tim osobama. Da bi odgojitelj odgojio djecu da budu tolerantni jedni prema drugima on ne smije osuđivati drugoga zbog drugačijeg mišljenja, ne smije kritizirati izgled, mora prihvatiti to da djeca dolaze iz različitih sredina i da imaju različito porijeklo i sposobnosti, ali jednako vrijede, mora prihvatiti činjenicu da svi mogu pogriješiti te da su isprika i iskrena želja da promijene svoje ponašanja dobar temelj za buduće odnose, potaknuti djecu da budu ponosna na to što jesu i kamo pripadaju, truditi se što bolje upoznati ono prema čemu i sami imaju predrasude. Svakodnevno djecu treba poticati na druženje i igru sa svima; saslušati različita mišljenja ne umanjujući ih; izraziti svoja mišljenja, potrebe i interese bez vrijeđanja drugih; izraziti svoju kreativnost; pravilno podijeliti zaduženja, bez obzira na spol (Maleš i Stričević, 2005). Primjer aktivnosti za poticanje tolerancije je uređenje prostora koje potiče različitosti. Odgojitelji trebaju djecu uključiti u skupljanje materijala za uređenje njihove

prostorije to mogu biti fotografije njih i njihove obitelji; fotografije na kojima se vide ljudi i običaji lokalne sredine i kulturnih manjina; fotografije starih ljudi koje ih prikazuju u nekim poslovima; fotografije osoba s invaliditetom i osoba s teškoćama u razvoju u raznim igrama i aktivnostima.

Briga za druge i solidarnost

Briga za druge i solidarnost je želja da činimo dobro drugima bez očekivanja bilo kakve naknade za to, osim osjećaja da smo učinili nešto dobro. Temeljeno je na empatiji, razumijevanju tuđe radosti ili patnje, iskazuje se podrškom, utjehom, darežljivošću, solidarnošću i poštovanjem prema drugima. Djeca iskazuju brigu za druge i solidarnost tako što prepoznaju i iskazuju poštovanje za tuđe vještine i sposobnosti; prepoznaju tuđe potrebe i trude se pomoći u zadovoljavanju istih; pomažu drugima jer to žele a ne zato što moraju; iskazuju brigu i ljubaznost bez očekivanja nagrade za takvo ponašanje; zauzimaju se za druge koji su nepravedno napadnuti. Kako bi bili pozitivan uzor djeci odgojitelji moraju izraziti svoje osjećaje; biti pažljivi i dobri slušači; uključiti svu djecu u igre i aktivnosti i pružiti im priliku da sudjeluju u igri i komuniciraju s drugima; pokazivati brigu za bolesno dijete ili dijete koje treba posebnu njegu, kao i brigu za svoje kolegice u vrtiću; poticati djecu da oprostite jedni drugima učinjenu nepravdu te da se pomire nakon sukoba.

Maleš i Stričević (2005) smatraju kako bi odgojitelji u svakodnevnim aktivnostima trebali djecu poticati na uključivanje sve djece; na dijeljenje igraćaka i osobnih stvari s drugima; da oprostite drugome kad se ispriča; stvaraju prijateljstva i družu se izvan vrtića. Briga za ljubimce i biljke u vrtiću je odlična aktivnost kroz koju djeca uče prepoznati potrebe drugih i brinuti o zadovoljenju tih potreba, te preuzeti odgovornost za drugoga i vlastite postupke prema drugima.

Prijateljstvo

Prijatelj je onaj „s kojim se u druženju njeguju poštovanje, povjerenje i ljubav“ (Anić, 2004, str. 1189). Odlike prijateljstva su nesebičnost, velikodušnost, povjerenje, iskrenost, briga za dobro drugog i pomaganje drugome. Prijateljstvo se iskazuje djelima, riječima, mislima i materijalnim dobrima (darivanje), iskazivanjem pažnje, podrške, razumijevanja i ljubavi. U jačanju odnosa s drugima pomaže dobar karakter, srdačnost i brižnost, podrška, komunikacijske vještine, zajedničko iskustvo, spremnost na kompromise, svijest o vlastitim osjećajima, prepoznavanje osjećaja drugih, otvorenost i spremnost za uspostavljanje bliskih odnosa s

drugima. Prijateljstva u predškolskoj dobi u su većinom nestabilna i djeca često mijenjaju prijatelje odnosno vršnjake s kojima se žele igrati, bez obzira na to nijedno dijete ne bi smjelo biti bez prijatelja. Djeci je potrebna pomoć kako bi izabrali prijatelje, odnosno da se njihov odabir ne temelji na materijalnim stvarima i popularnosti. Odgojitelji pomažu djeci izgraditi i održati prijateljstva pokazujući interes za druge i radost pomaganja drugima; razvijaju pozitivan odnos prema različitostima; ne dopuštaju ogovaranja, ruganja i vrijeđanja među djecom; pripremaju djecu na dolazak novog djeteta ili djeteta s teškoćama u razvoju (Maleš i Stričević, 2005).

Tematske slikovnice su djeci zanimljiv način prenošenja poruke koju želimo. Kroz likove i situacije u slikovnici djeca mogu naučiti kako birati prijatelje, kako održavati prijateljstvo, tko su pravi prijatelji, s kakvim ljudima ne bi trebali biti prijatelji, kako brinuti jedni za druge i mnoge slične teme.

Suradnja

Suradnja se definira kao „zajednički rad; sudjelovanje radom ili djelatnošću na kakvom projektu, planu ili općem djelovanju“ (Anić, 2004, str. 1506). Suradnja je osjećaj grupne povezanosti, solidarnost, zajedničko rješavanje problema i zajedničko donošenje odluka. Kroz obostranu podršku i pomoć dolazi se do zajedničkih ciljeva. Suradnja je temelj timskog rada jer svi pridonose svojim sudjelovanjem, a cilj koji postignu je zajednički uspjeh. Djecu svakodnevno trebamo poticati na suradnju i zajedničko donošenje odluka i oko nekih manjih stvari jer to tad postaje zajedničko dobro. Suradničku igru obilježuju međusobna komunikacija, dogovor i uspostavljanje zajedničkih pravila.

Djeca iskazuju suradničko ponašanje kada žele sudjelovati u zajedničkim akcijama; zauzimaju se za sebe i svoje ideje, ali ne omalovažavaju i ne isključuju druge; su spremni voditi, ali i biti vođeni; prihvaćaju dogovorena pravila; su spremni na kompromis i razmišljaju prije djelovanja. Važno je ne stvarati natjecateljsko ozračje u odgoj skupini jer djeca nisu jednakih sposobnosti i mogućnosti. Kod organiziranja sportskih igara trebali bi se birati timski sportovi, a nagrade dobiti sva djeca. Takve igre djeci daju priliku za uspjeh što razvija pozitivne i zdrave odnose među djecom

Pravednost

Pravednost je vezana uz poštenje te je jedno od osnovnih načela demokracije i na njoj se grade suradnički odnosi. Pravedno je zadovoljiti osnovne potrebe svih i posebne potrebe nekih, a tako možemo postupiti tek kada razumijemo potrebe i osjećaje drugih. Djeca iskazuju pravednost tako što su spremni dijeliti igračke i druge stvari; spremni su preuzeti dužnosti koje im se daju; rješenja koja predlažu temelje se na pravednoj podjeli; razmišljaju o posljedicama; zauzimaju se za druge kad su u nevolji ili nepravedno optuženi; govore istinu. Maleš i Stričević (2005) smatraju kako bi odgojitelj bio pozitivan uzor i poticao pravednost kod djece, mora poštivati prava svih i imati razumijevanja za individualne potrebe djece; dodijeliti svoj djeci odgovornosti u skladu s njihovim mogućnostima i sposobnostima; jačati samopoštovanje i samopouzdanje djece; stvoriti uvjete u kojima se djeca osjećaju sigurno, ne dopustiti da se djeca osjećaju bespomoćno; promicati suradnju u rješavanju problema, zajednički donositi odluke i pridržavati se dogovorenog; ne favorizirati djecu; poticati djecu da zajedno dogovaraju i mijenjaju pravila prema potrebi i osnaživati djecu u pridržavanju pravila.

Igre uloga i dramatizacije su idealan način za vježbanje pravednosti. Tada djeca imaju priliku podijeliti uloge i dužnosti svima koji su zainteresirani za igru. Uloge su različite i svatko mora prihvatiti svoju kako bi se igra nastavila.

Nenasilje

Nenasilje ili miroljubivo ponašanje je mirno rješavanje sukoba i problema. To znači život bez agresije, kriminalnih radnji, tjelesnog ili psihičkog nasilja, diskriminacije i siromaštva. Za mirno rješavanje sukoba potrebne su empatija, spremnost na suradnju, pravednost, poštovanje drugih, tolerancija i odgovornost. Djeca miroljubivo ponašanje pokazuju kada imaju prijatelje ali se vole igrati i s dugima; ne vrijeđaju, ne ponižavaju, ne odbacuju i ne isključuju druge; iskazuju emocije na društveno prihvatljiv način i nastoje ih kontrolirati; ne nameću svoju volju drugima; nisu svađalački raspoložena; spremni su ispričati se i ispraviti ponašanje; ne čine namjerno štetu na imovini. Predškolska djeca su često izložena zlostavljanju, to često zadržavaju za sebe jer se boje prijetnji i imaju osjećaj da nemaju to kome reći. Treba ih naučiti što je nasilje i koji oblici nasilja sve postoje kako bi znali prepoznati događa li im se neki oblik zlostavljanja. Potrebno je stvoriti okolinu u kojoj će se dijete osjećati dovoljno sigurno da kaže što mu se događa. Kako bi stvorili miroljubivo ozračje odgojitelji trebaju poštivati dječja prava i učiti djecu da poštuju prava drugog; poticati djecu da se slobodno

izražavaju i upoznati ih s granicama slobode odnosno kada ona počinje ugrožavati drugoga; razvijati kod djece prosocijalne vještine; poštovati svako dijete i zadobiti njegovo povjerenje; osnaživati djecu da se zauzimaju za druge koji su ugroženi, u nevolji ili odbačeni (Maleš i Stričević, 2005).

4.3. Načela rada

Načela rada u odgoju i obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo ključna su za postizanje ciljeva i razvoj pravednog i aktivnog društva. Ovim načelima bi se trebali voditi odgojitelji u svom radu u sustavu ranog i predškolskog odgoja. Takvim načinom rada razvijaju vrijednosti kod djece te ih osnažuju da postanu aktivni građani koji pridonose svojoj zajednici. Ključna načela rada su:

1. Jednakost, nediskriminacija interkulturalno razumijevanje i poštivanje različitosti. Naglašava se važnost tretiranja svih pojedinaca s jednakim poštovanjem i dostojanstvom. Odgojitelji bi trebali stvoriti inkluzivno okruženje u kojem se djeca osjećaju sigurno i cijenjeno, promiče se kultura poštovanja i prihvaćanja, te se uči o različitim kulturama i religijama.
2. Sudjelovanje i osnaživanje. Odgojitelji trebaju poticati djecu na izražavanje mišljenja, uključivanje u dijalog i donošenje odluka čime se potiče osjećaj odgovornosti.
3. Kritičko razmišljanje i informirano donošenje odluka. Odgoj i obrazovanje za demokraciju potiče na kritičko razmišljanje, preispitivanje pretpostavki i traženje pouzdanih informacija. Odgojitelji bi trebali djeci pružiti priliku analizirati različite perspektive, procijeniti i donijeti informirane odluke.
4. Aktivno građanstvo. Cilj je razviti aktivne građane koji promiču ljudska prava, demokraciju i socijalnu pravdu. Odgojitelji djeci trebaju pružiti priliku da se uključe u aktivnosti zajednice, poput volontiranja, to razvija osjećaj odgovornosti prema zajednici.
5. Etički i moralni razvoj. Uključuje razvoj temeljnih demokratskih vrijednosti i poticanje djece i donošenje etičkih i moralnih odluka.

6. Ljudsko dostojanstvo i ljudska pravda. Odgojitelji pomažu djeci razumjeti koncept ljudskih prava, jer zalaganjem za zaštitu istih i poštivanjem ljudskog dostojanstva pridonosi se stvaranju pravednijeg i ravnopravnijeg društva.

7. Partnerstvo i suradnja. Odgojitelj treba surađivati s roditeljima i lokalnom zajednicom, na taj način pruža se cjelovit razvoj djece i priprema ih se na aktivno građanstvo.

8. Cjeloživotno učenje. Učenje je cjeloživotni proces, odgojitelji trebaju pokazati ljubav prema učenju i poticati djecu na isto, promicanjem kritičkog mišljenja znatiželje i želje za osobnim rastom i razvojem.

Slika 1. Shematski prikaz Modela razvoja demokratske vrtičke kulture

5. ZAKLJUČAK

Razvoj demokratskih vrijednosti kod djece predškolske dobi ključni je aspekt njihova osobnog razvoja i obrazovanja. Kroz različite aktivnosti i nova iskustva djeci se mogu usaditi vrijednosti poput tolerancije, poštovanja, suradnje i donošenja odluka. Uloga odgojitelja, roditelja i šireg društva je poticati demokratske vrijednosti kod djece, jer se time postavljaju temelji za pravednije i inkluzivnije društvo u budućnosti. Djeca predškolske dobi tek počinju razvijati razumijevanje sebe i svijeta oko sebe, a uvođenjem demokratskih vrijednosti na razvojno prikladan način, odgojitelji mogu pomoći djeci da shvate značenje pravednosti i jednakosti. Kroz različite metode i aktivnosti djeca uče poštivati tuđa mišljenja, riješiti sukobe i zajednički donositi odluke. Tako dobivaju osjećaj sudjelovanja i osnažuje ih se da postanu aktivni građani. Važnu ulogu u jačanju vrijednosti imaju i roditelji, djecu trebaju uključiti u proces donošenja odluka, saslušati njihove perspektive i poticati dijalog otvorenog tipa. Poželjno je uključiti djecu u aktivnosti zajednice, poput volontiranja.

Smatram da djeca koja odrastaju u okruženju koje potiče demokratske vrijednosti imaju tendenciju pokazati višu razinu empatije, suradnje i vještina rješavanja sukoba. Veća je vjerojatnost da će dijeliti, pomagati drugima i suprotstaviti se nepravdi. Razvoj vrijednosti je složen proces te smatram da odgojitelji trebaju koristiti različite metode kako bi postigli ciljeve kod svakog djeteta. Uključivanje djece u različita kulturna događanja, učenje o kulturama kroz različite medije kod djece potiče razumijevanje za različitost i inkluzivnost. A time se borimo protiv stereotipa, predrasuda i diskriminacije od najranije dobi. Razvoj demokratskih vrijednosti je složen proces koji zahtjeva zajednički napor odgajatelja, roditelja i zajednice kako bi se stvorilo okruženje koje potiče inkluzivnost, poštovanje i jednakost, time ih se osnažuje da postanu aktivni građani koji doprinose pravednijem društvu.

6. LITERATURA

Ada, A. i Campoy, F. (2003) *Authors in the classroom: A transformative education process*. New York: Allyn & Bacon

Anić, V. (2004) *Riječnik hrvatskog jezika*, Zagreb: Novi Liber

Banks, J.A., Cookson, P., Gay, G., Harwley, W.D., Jordan Irvine, J., Nieto, S., Ward Schofiels, J., Stephan, W.G.. (2001) *Diversity Within Unity: Essential Principles for Teaching and Learning in a Multicultural Society*. Phi Delta Kappan

Charney R. (1992) *Teaching children to care*, Greenfield: Northeast Foundation for Children

Eurydice (2017) *Građanski odgoj i obrazovanje u školama u Europi*, http://publications.europa.eu/resource/cellar/83c330f0-c847-11e7-9b01-01aa75ed71a1.0017.01/DOC_1

Frost J. i Jacobs P., (1995) „Play Deprivation: A Factor in Juvenile Violence“. *Dimensions od early childhood*

Green, M. (1995) *Releasing the imagination: Essays on education, the arts, and social change*. San Francisco: Jossey-Bass

Hansen Kristen A., Kaufmann Roxane K., Saifer Steffen, (1999) *Odgoj za demokratsko društvo*, Zagreb: Mali profesor

Konvencija o pravima djeteta (1989) - https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

Lobrot, M. (1971) *Les Effets de l'éducation*, Paris, ESF

Maleš, D. i Stričević, I. (2000) *Mi poznajemo i živimo svoja prava*, Zagreb: Školska knjiga

Maleš D. i Stričević I., (2005) *Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu*, Zagreb: Udruženje Djeca prva

Moss, P. (2007) *Bringing politics into the nursery: Early childhood education as a democratic practice*. Early childhood Education research journal

Mougniotte A. (1994) *Odgajati za demokraciju*, Zagreb: Educa

Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2015) <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf>

Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999), Zagreb: Vlada republike Hrvatske

Pažur, M. (2017) *Pregled razvoja građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 1999. godine do danas* <https://hrcak.srce.hr/file/285710>

Pažur, M. (2022) *Komparativna analiza institucionalizacije građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, Austriji, Francuskoj i Njemačkoj*, Zagreb: Gong

Sammons, P., Hillman, J. i Mortimore, P. (1995) *Key Characteristics of Effective Schools: a Review of School Effectiveness Research. Report by the Institute of Education, University of London, for the Office for Standards in Education*

Slunjski, E. (2012) *Tragovima dječjih stopa*, Zagreb: Profil

Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004) *Poučavati prava i slobode*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo

Tankersley D., Brajković, S. Handžar, S., Rimkiene R., Sabaliauskiene R., Trikić Z., Vonta T., (2012) *Teorija u praksi*, Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak

Uzelac, M. (2005) *111 koraka prema demokraciji i ljudskim pravima*, Zagreb: Mali korak

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istog nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)